

КУЛЬТУРОЛОГИЯ

УДК:171;179.7;101.8

Мринська Н.А.

*Аспірант кафедри культурології та філософської антропології
Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова*

ТЕРПИМІСТЬ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ, ДУХОВНІСТЬ - КРИТЕРІЇ ПРИЙНЯТТЯ: МЕТААНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД НА МУЖНІСТЬ

Mrinska N.A.

graduate student

*Chairs of cultural studies and philosophical anthropology
National Pedagogical University. M. Dragomanova*

TOLERANCE, TOLERANCE, SPIRITUALITY - ACCEPTANCE CRITERIA: A METAANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVE ON COURAGE

Summary. In the article the criteria of acceptance as the manifestations of the necessary interaction and interconnection of individuals are considered. Three basic criteria for acceptance-patience, tolerance, and spirituality are defined. It is proved that the adoption process requires the courage of the individual. Courage is manifested in leniency, co-participation and trust, which creates a space of acceptance. A parallel of tolerance, tolerance, spirituality with dimensions of being, proposed by metanthropology, is routine, boundary, and meta-boundary.

Аннотация. В статті розглянуті критерії прийняття, як прояви необхідної взаємодії і взаємоіснування особистостей. Визначені три основні критерії прийняття-терпіння, толерантність, духовність. Доведено, що процес прийняття потребує мужності індивіду. Мужність проявляється в поблажливості, спів-участі та довірі, що створює простір прийняття. Проведена паралель терпимості, толерантності, духовності з вимірами буття, що запропоновані метаантропологією, - буденним, граничним та метаграничним.

Key words: *tolerance, tolerance, spirituality, acceptance, courage, leniency, co-participation, trust, metanthropology, being, everyday being, marginal being, metabrism.*

Ключові слова: *терпимість, толерантність, духовність, прийняття, мужність, поблажливість, спів-участь, довіра, метаантропологія, буття, буденне буття, граничне буття, метаграничне буття.*

Прийняття є головним критерієм у вирішенні безлічі конфліктних питань. Здатність людини приймати цінності іншої особистості лежать саме в галузі філософії, де одиничне відношення людини є відображенням загального принципу. Визначення критеріїв прийняття дає можливість створити механізм аналізу кризи суб'єкта як приймаючої сторони. Як пише відомий турецький філософ Омерустаоглу : «Потрібно вміти зрозуміти інших, щоб бути зрозумілим іншими. Ми повинні доповнювати один одного і дізнаватися щодо наших відмінних рис з метою пошуку спільних позицій » [16, с. 125].

Людина підкоряється громадському порядку і сучасному світоустрою, що виражається в соціальному процесі взаємодії. Свою оцінку світу людина дає через особисте сприйняття людей і ситуацій. У цьому взаємообміні не тільки особистість наповнює світ, а й світ наповнює особистість. На думку М. Бердяєва «Вищим типом суспільства є суспільство, в якому об'єднані принцип особистості і принцип спільності» [1, с.28]. Залишаючись в рамках загальної моралі, особисті почуття людини до іншого трансформуються в залежності від власної позиції і внутрішнього світовідчуття.

Люди, перебуваючи в соціумі, визначають себе шляхом аналізу оточення в просторовому полі сприйняття. Відмінності між людьми формуються на основних показниках первинної оцінки: статі, віку, расової приналежності (національна), фізіологічні відмінності. Ці показники здатні впливати на особистість і давати характеристику людині, яка вступає з особистістю у взаємовідносини. Виникає неминуча умова прийняття (неприйняття), що характеризується сучасним суспільством як терпимість і толерантність. «Толерантність (toleranz; лат.) – терпимість до чужих і взагалі іншого роду поглядів, вдач, звичаїв і звичок ... терпимість до іншого світогляду, способу життя, поведінки і звичаїв» [22]. У філософському значенні - це терпимість, повага до чужої індивідуальності, «повага до іншого, саме як до іншого і чужого» [20].

Історично термін толерантність пов'язують з терпимістю, але філософська література визначає терпимість як форму жертвовності і мужнього обмеження на благо, як його розуміли Платон, Сенека. Роботи Ж-Ж. Руссо і Вольтера [4] говорять про віротерпимість. Принцип терпимості як номінальна величина прийняття чужого у доброчесній моралі розглянуто в роботах Дж. Локка [19], І. Канта. Творче розуміння

толерантності вносять Г.В.Ф. Гегель [6] і І.Г. Фіхте [23], розглядаючи її як зростання духу в вираженні власної свободи через прийняття свободи іншого. Феноменологічний підхід до розуміння толерантності зробили Е. Гуссерль [7], К. Ясперс. Ж.-П. Сартр вмістив «культуру згоди» в поняття «загальне буття». Толерантність, як поняття, вперше використано в 1913 році в науковій роботі з природознавства і сформульоване як «закон толерантності», це умова «неможливості процвітання того чи іншого організму при нестачі або надлишку будь-якого з факторів зовнішнього середовища, рівень якого виявляється близьким до межі перенесення даними організмом» [14, с. 139-142].

Отже, толерантне ставлення формує зовнішній фактор. Сама по собі толерантність проявиться не може, потрібен об'єкт чи суб'єкт, який не відповідає внутрішнім переконанням.

На сьогоднішній день толерантність, як поняття закріплено соціальними нормами і спирається більшою мірою на соціальну філософію, розглядаючи її як соціокультурний феномен. Початок цьому поклали праці, написані М. Вебером [3], а категорії толерантності виділені Майклом Уолцером [21] створюють теоретичний апарат аналізу.

Толерантність, як антропологічна складова прослідковується в філософії В. Соловйова [18] і в етиці А.А. Гусейнова, які приділяли увагу морально-етичному аспекту питання. Роботи В. М. Золотухіна в філософській антропології відкривають всі цінності терпимості та толерантності, як складових людського буття [8, 9]. Робота К. І. Локтева «Толерантність як критерій прояви духовності» визначає нерозривний зв'язок толерантності і духовності особистості [24].

Питання, які можна поставити для розкриття теми: по-перше, що формує толерантність в самій особистості? По-друге, яка екзистенційна ситуація народжує толерантність, як зовнішній прояв? По-третє, як на різних рівнях буття проявляє в собі мужність прийняття?

Гіпотезою статті є ідея про те, що прийняття є актом мужності, яка проявляється на різних рівнях буття і цей акт на всіх рівнях різний.

Метою даної статті є визначення видів прийняття в залежності від сили особистої мужності в різних структурах буття.

Важливим залишається питання буття людини і його проекція на форму прийняття. Методологією дослідження є система метаантропології Н.В. Хамітова [24, 25], яка розглядає види буття, створивши цінну конструкцію, скрізь призму якої можна виділити різні типи прийняття антропологічної складової особистості. Розглядаючи прийняття, як прояв внутрішньої волі щодо зовнішнього фактору буття, важливою стає характеристика мужності в особистості і її прояви в різних екзистенційних станах. Дана позиція описана в роботі Пауля Тілліха «Мужність бути» [19]. Відповідно, об'єктом дослідження стає

мужність прийняття, а методологією дослідження – метаантропологія.

Словник сучасних понять і термінів визначає толерантність, як «готовність і здатність приймати особистість або річ» [10, с.302]. Оксфордський словник: «можливість, або готовність терпіти існування думок або поведінки, з якими не погоджуєшся чи які не подобаються» [15].

Таким чином, толерантність викликана необхідністю прийняття того, що не відповідає твоїм переконанням.

Заирнемо ще глибше. Особистість, відповідно до моральних і соціальних норм, повинна прийняти щось їй не властиве. Головним словом в даному випадку стає «повинна», але почуття, що передує цьому «обов'язку прийняти», викликає тривогу. Тілліх стверджує: «Тривога - це усвідомлення невирішених конфліктів між структурними елементами особистості» [19, с. 26]. Тривога виражається в критерії усвідомлення себе незахищеним перед прийняттям цінностей іншого, що можуть порушити особисте самоствердження. «Самоствердження, спрямоване на себе самого, як на унікального, неповторного і незамінного індивіда» [19, с. 33].

Тривога може трансформуватися в страх, співучасть або прийняття. Всі ці екзистенційні прояви здатна подолати мужність. Тілліх продовжує свою думку: «тривога штовхає нас до мужності» [19, с. 20]. Мужність стає зброєю в боротьбі з тривогою прийняття.

«Страх слід розглядати як вираження того, що можна було б назвати "самоствердженням на сторожі"» [19, с. 31]. Мужність, в цьому випадку, стає замкненою у самій собі і власні переживання спрямовані на охорону свого Я. Так почуття страху утримується мужністю терпимості. Зовнішнім проявом в процесі терпіння є поблажливість. Поблажливість стає супроводом внутрішньої напруги. Так людина відсторонюється, дає простір для дій інших, сама стає спостерігачем.

«Співучасть передбачає часткову тотожність і часткову нетотожність» [19, с. 32]. Співучасть може бути спрямована на мужність вислухати і почути, але не погодитися. При цьому особистість проявляє мужність залишатися собою, без страху проявляти себе і своє Я. Співучасть підживлюється мужністю самоствердження або толерантності.

Прийнятність при цьому стає актом безумовної довіри і віри. «Безумовна віра - прийняття власної прийнятності» [19, с. 56]. При цьому особистість не втрачає себе, а створює простір, в якому прийняття стає співтворчістю і самотворенням. Прийняття формується мужністю довіри, або духовністю. Можна погодитися з думкою Тілліха, що «основа мужності довіри в тому, щоб прийняти прийняття, незважаючи на свою неприйнятність» [19, с. 57].

Терпимість, толерантність і духовність - три критерії прийняття, в залежності від рівня внутрішньої мужності.

Терпимість, як основа вияву внутрішньої мужності, по відношенню до чужої волі. Толерантність, зовнішній фактор прояву своєї мужньої співучасті, щодо іншої волі. Духовність як об'єднуючий порив в безумовному прийнятті цінностей «Іншого Я».

Три висунутих поняття - терпимість, толерантність і духовність, співвідносяться з метаантропологічною системою, запропонованою Н. Хамітовим [24], який розділив буття на буденне, граничне і метаграничне. Філософ пише: «буденне буття є буття, в якому свобода замінюється на безпеку і стабільність» [25, с. 119], «граничне буття людини, ще можна назвати буттям-на-межі, виступає таким виміром людського буття, в якому виявляється особистісний початок, переходячи з можливості в дійсність» [25, с. 120], «метаграничне буття людини є такий вимір людського буття, в якому особистість виходить за межі лише негати буденності та набуває свою внутрішню гармонію» [25, с. 121].

Н. В. Хамітов акцентує, що прояв особистих характеристик на рівні буденного буття, пов'язаний зі стереотипами, нав'язаними суспільством. «Людина втікає від свободи ставити питання і самостійно шукати відповіді, потрапляючи в світ, в якому більше питати неможливо, а на всі колишні питання їй нав'язуються авторитарні відповіді» [19, с. 21]. Прояв людини в буденному бутті ґрунтується на підпорядкуванні або стримуванні, що і проявляється у терпимості. Вся внутрішня воля спрямована на підпорядкування і не може проєктуватися на зовні, або якщо виражається, то в акті агресії. Буденне буття розділяє на своє і чуже. Ти в змозі збалансувати в своєму прийнятті тільки зовнішню сутність «чужого» за допомогою терпіння.

Граничне буття - світ екзистенції і проникнення, що базується на емпатійному копіюванні або переживанні особистих криз на тлі криз іншого. Саме граничне буття викликає бажання ділитися і розуміти страхи і почуття іншого. Толерантність, як характеристика прийняття, лежить в цій площині буття. Трансформація в понятті «чужий» стає більш особистісною і переходить в поняття «Інший», де виникає розуміння, засноване на причетності щодо екзистенції іншого. «Екзистенція є вихід людини в буття-на-межі, що заперечує буденність і породжує в ній особистісний початок» [24, с. 111].

Поза межне або метаграничне буття - це простір гармонії і цілісності духу. Духовність, як спосіб прийняття, лежить в галузі любові. Метаграничне буття здатне до повного, безумовного розуміння і проникнення. У цьому бутті поняття «чужий» трансформується в «Інше Я», де «Інший» не стає відмінністю, а наповнюється значенням «Я» в новій формі. «У метаграничному бутті відбувається остаточне саморозкриття волі (мужності) і її перехід у натхнення» [24, с. 204].

Терпимість, як якість, може відноситися тільки до внутрішнього показника. З цієї точки зору

толерантність носить двовимірну характеристику, включаючи в себе зовнішні та внутрішні прояви. «Елемент засудження вбудований в значення терпимості. Бути терпимим, значить засуджувати, і тільки після цього, примирятися. Толерантність - це завжди тільки толерантність, це менш ніж рівність, також це відрізняється від свободи, і також дуже різко відрізняється від братерства» [26]. В даному розумінні терпимість наповнена рефлексією і не може бути визначальним синонімом толерантності. Терпіння як внутрішня чеснота, виражена в скутості і відчуженні самого себе заради прийняття чогось невластивого для особистості, як зовнішнього фактору. Терпіти можна біль, чужі звички, або невластиві самій особистості якості. Основа внутрішньої мужності терпіти проявляється в ненасильстві. Можна погодитися з В.М. Золотухіним, який пише: «Свідомо орієнтуючись на добро, прихильник ненасильства, тим не менш, виходить з переконання, що моральна амбівалентність є принципово непереборною основою буття людини - він не виключає себе з того зла, проти якого веде боротьбу, і не відлучає опонента від того добра, в ім'я якого ця боротьба ведеться» [9, с. 25].

Ненасильство, в першу чергу - боротьба з самим собою в ім'я боротьби з насильством. Терпіння - це стримане обмеження, що сприяє руйнуванню власних стереотипів. Мужність терпіти виражається у внутрішній напрузі щодо об'єкта впливу, створюючи тим самим випробування власної чесноти.

Греки бачили терпимість як основу співіснування. У середні століття - це приклад християнського ставлення до світу. У раціоналістичній філософії - це мораль, що обмежує внутрішні пориви. В індивідуалізмі терпіння, - не прояв свого «Я». В сучасній філософії - це етичний феномен стійкості поглядів.

Терпимість обмежує власну свободу за рахунок спроби прийняти свободу Іншого. У цьому процесі задіяні самі глибинні цінності в деформованому прояві. Що є цінним для мене, стає мало значущим для Іншого. У цьому випадку існує мовчазний парадокс - незгода, не виражена в зовнішньому факті агресії, але внутрішня агресія, знаходиться в системі стримування шляхом мужнього терпіння. Приглушена волею агресія виражається як терпіння приймати. Терпіння характеризує проблему, але не виносить її в об'єктивний світ, залишаючись в прихованому світі екзистенції, замкненої сама на собі. Виникаюча необхідність застосувати терпіння змінює суть існування в мовчазному протистоянні до зміненої базової моделі власної значущості. «Особливість, завдяки якій той чи інший предмет може викликати емоційну відповідь або мотивувати нашу волю, ми назовемо "значущістю", - пише Д. Гільдебранд [5, с. 25]. В даному випадку мужність і воля є стримуючим фактором для вмотивованої відмови від критичності, дискусії. Утримання обмежує внутрішню свободу, виражається в емпіричному

прояві як байдужість, відчуження. Свідомість, що знаходиться в процесі переоцінювання, не здатна сприймати співвідношення значущого для себе в суб'єктивній взаємодії значущого для Іншого і проявляється як відстороненість.

Терпимість віддзеркалюється в поблажливому ставленні, як дозвіл бути чужому й сторонньому. Суб'єкт в даному разі стає у своєму розумінні вище і цінніше, бо дозвіл видає саме він. Тому терпимість є принижуючим фактором для особистості, до якої вона проявлена.

Толерантність - це екзистенційна величина, яка на рівні емпатії в змозі відкинути внутрішню скутість і проявити себе ззовні, як мужність говорити, діяти, уніфікувати. Толерантним стає мислення, що вийшло за межі терпимості. Воля у прояві толерантності, в активному прийнятті комунікації, як основного засобу спів-участі.

Функціональною активністю стає порив до розуміння і переусвідомлення. Свої цінності залишаються не менш вагомими, але цінності Іншого викликають повагу. Зв'язок і взаємоспілкування стає аргументованим, змістовним, по суті. «У сутнісного зв'язку межі індивідуального буття фактично прорвані, і виникає новий феномен ... таємниці власного буття пізнаються таємницями іншого буття... тільки співучасть один в одному» [2, с. 203]. Прояв значущості свого світу межує з позиціонуванням свого способу мислення. В толерантності немає місця агресії, вона залишилася в терпимості, як дисгармонійному прояві внутрішньої незгоди.

Співвідношення внутрішнього напруження і зовнішнього стикання з Іншою значимістю народжує етичний прояв мужності, яка стверджує власне бачення значущості. «Толерантність дозволяє людині самозберігатися через активне прийняття в себе всього різноманіття світу, з одного боку, а з іншого - сприяє "опору"» [9, с. 37]. Виникаюча необхідність зберегти власну ідентичність вирішується на основі компромісного прийняття. Виявом толерантності є необхідність діяльності, спрямована на допомогу, турботу зі збереженням відмінностей. Мужність переходить на більш значимий рівень спів-участі і проявлена зовні, при цьому не створюючи внутрішньої обмеженості. «Для того, щоб брати участь в Ньому, необхідно, щоб Він тебе прийняв, а ти прийняв би Його прияття тебе» [19, с. 50].

Готовність розуміти, допомагати, як логічний вихід із ситуації, підкреслює чесноту духа, в праві на свою свободу поглядів, разом з правом на існування своїх цінностей в значущості іншого світосприйняття. «У процесі спілкування людина знаходить саму себе, а так як вона завжди більше того, що вона знає про себе, впливає те, що вона є не тільки просте існування, встановлене як перебування, а й наявна в ньому можливість, дарована свободою» [9, с. 39].

В проживанні значущості Іншого і розумінні Іншого укладено безумовне прийняття, що піднімає толерантність на щабель духовності. «Розуміння

іншої людини - це дуже тонкий духовний процес пізнання себе, через іншу людину, виробітку духовних якостей і здібностей, один з механізмів розвитку духовності людини, процес вибудовування духовних відносин базується на якісному сприйнятті цінностей іншого» [37, с. 238]. Якістю в цьому випадку виступає мужність духу бути собою і довіряти Іншому.

«Що ж таке дух? Це Я. Але тоді - що ж таке Я? Я - це відношення, відносить себе до себе самого ... Я - повернення ставлення до себе самого» [11, с. 225]. Духовність стає мужністю довіри і єднання в прояві причетності до світу Іншого. Прийняття «іншого Я», через «Я» особисте. «Розуміння відбувається не в акті зняття реальності, але через проникнення в конкретну дійсність, тобто через проникнення такого роду, коли сутність досягається в самій глибині реального.

Таке проникнення ми називаємо "духовним"» [2, с. 221]. Суб'єктивний прояв духу стає об'єктивним ставленням до світу, а власне ставлення до світу проявляється в мужності бути вершителем свого життя. На верхівці духу знаходиться перетворена дійсність через творіння особистісного необмеженого, де мотивом до руху стає повна свобода волі і безмежна мужність довіри. Відсутність рамок моралі не створює вседозволеність, дух з безумовним прийняттям всіх рамок, але приймає ці рамки, як поле для прояву любові. Проживання внутрішньої обмеженості стає неможливим, як характеристика неунікальності, непродуктивності духу. Субстанція цінності стає критерієм любові, а взаємовідношення, - процесом пізнання самого себе. Як підкреслює психолог Рубінштейн: «якщо інший - це цілий світ, то зустріч з ним - це щастя, якщо є здатність до прозоріння і пізнання сутності іншої людини» [17, с. 374].

Всі три критерії прийняття - терпимість, толерантність і духовність базуються на бутті людини і є втіленням її участі у власному бутті з проникненням в простір буття загального. Подолання особистістю кризи прийняття відбувається на рівнях буденного і граничного буття. Необхідність прийняття продукує тривогу, викликану екзистенцією і змушує застосувати мужність. Мужність створює середовище для прийняття, висловленого в терпимості і толерантності. Метаграничне буття не викликає тривожність як фактор екзистенції і є безумовним актом мужності прийняття на духовному рівні прийняття як вищої точки довіри.

Таким чином, толерантне суспільство - це тільки проміжна ланка між суспільством терпимості і суспільством духовності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердяев Н. А. Мое философское миросозерцание / Н. Бердяев о русской философии: В 2 т. Свердловск: Урал., - 1991. Т. 2, ч. 1. - С. 23-29.

2. Бубер М. Проблема человека / Пер. с нем. Ю.С. Терентьева / М. Бубер // Два образа веры. – М., 1995. – С. 157–232.
3. Вебер М. Избранные произведения: Пер. с нем./Сост., общ.ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; Предисл. П.П. Гайдено. – М.: Прогресс, 1990. – 808с.
4. Вольтер. Философские трактаты и диалоги: антология мудрости/ Вольтер. – М.: Эксмо, 2005. – 432 с.
5. Гильдебранд. Д. Этика /Д. фон Гильдебран. – СПб.: Алтейя, 2001 г. – 569 с.
6. Гегель Г.В.Ф. Работы разных лет. В двух томах / Гегель Г.В.Ф. – М.:Мысль, – 1970.–668 с.
7. Гуссерль Эд. Собрание сочинений. Т. 3 . Логические исследования. Т. 2 (1) / Перев. с нем. В.И. Молчанова. – М.: Гнозис, Дом интеллектуальной книги, 2001– С.470.
8. Золотухин В.М. Терпимость и толерантность: сходство и различие / В.М. Золотухин // Вестник КузГТУ. - 2003. - №2. - С. 94-100.
9. Золотухин В.М. Толерантность как проблема философской антропологии: дис. ... д-ра филос. наук: 09.00.13. / В.М. Золотухин. – Кемерово: РГБ, 2007.
10. Краткий словарь современных понятий и терминов. – М.: Наука, 1993. – 480 с.
11. Кьеркегор С. Страх и трепет /С. Кьеркегор. Пер. с дат. М.: Республика, – 1993. – 383 с
12. Локтев К. И. Толерантность как критерий проявления духовности / К. И. Локтев// Вестник Русской христианской гуманитарной академии. – 2013. -Том 14. Выпуск 1. – С. 238-245.
13. Локк Дж. Сочинения в трех томах: Т. 3./ Дж. Локк. – М.: Мысль, 1988. – 668 с.
14. Одум Ю. Основы экологии/ Ю. Одум. – М.: Мир, 1975. – 742 с.
15. Оксфордский словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/tolerance>
16. Омерустаоглу А. Толерантность как условие существования личности в социальном пространстве/ А. Омерустаоглу// Вестник ВЭГУ. – 2016. – № 6 (86)
17. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии/ С.Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1973. – 424 с.
18. Соловьёв В.С. Спор о справедливости // Соловьёв В.С. Сочинения в 2-х томах. М., 1989. т.2. С.509.
19. Тиллих Пауль. Мужество быть /Перевод Т.И.Вевюрко Р.Tillich. The courage to be. N.Y., 1952 / П.Тиллих. Избранное. – М.: "Юрист", – 1995. – стр. 7-131
20. Толерантность: сб. науч. статей / под ред. М. Б. Хомякова. Екатеринбург, – 2000
21. Уолцер М. Про толерантність / Майкл Уолцер; Пер. з англ. М.Лупішко. – Харків: Видавнича група "РА–Каравела", – 2003. – 148 с.
22. Философский словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.harc.ru/slovar/2189.html>
23. Фихте И.Г. Сочинения. В 2-х т. Т. 2. / И.Г.Фихте – СПб.: Мифрил, 1993. – 798 с.
24. Хамитов Н.В. Философия: Бытие. Человек. Мир от метафизики к метаантропологии. / Н.В.Хамитов. – Киев : КНТ, 2015. – 268 с.
25. Хамітов Н.В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології . Х 69 2-ге вид.перероб та доп./ Н.В.Хамітов. – К.: «КНТ», – 2017. – 370 с.
26. The Encyclopedia of Philosophy / Ed by P.Edwards. London.:–1967. Vol.8. –P 143-146.